

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 20 oktober 2011

Mål nr

B 2150-11

I.

KLAGANDE

CV

Ombud och offentlig försvarare: Advokat AB

MOTPARTER

1. Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

2. EJ

3. Dödsboet efter MJ

4. GS

Ombud för 2–4 och målsägandebiträde för 2 och 4:

Advokat HS

II.

KLAGANDE

1. EJ

2. GS

Ombud och målsägandebiträde för båda: Advokat HS

MOTPART

CV

Ombud och offentlig försvarare: Advokat AB

SAKEN

Mord

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Göta hovrätts dom 2011-04-04 i mål B 344-11

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut i ansvarsdelen.

Högsta domstolen ändrar hovrättens domslut i skadeståndsdelen endast på så sätt att det skadestånd som CV ska betala till EJ sätts ned till 50 000 kr. CV ska på det beloppet betala ränta enligt 6 § räntelagen från den 10 oktober 2005 till dess betalning sker.

För försvaret av CV i Högsta domstolen tillerkänns AB ersättning av allmänna medel med 73 378 kr, varav 51 012 kr för arbete, 6 581 kr för tidspillan och 15 785 kr för utlägg. I ersättningen ingår mervärdesskatt med 14 676 kr.

För biträde åt EJ och GS i Högsta domstolen tillerkänns HS ersättning av allmänna medel med 61 101 kr, varav 40 810 kr för arbete, 7 918 kr för tidsspillan och 12 373 kr för utlägg. I ersättningen ingår mervärdesskatt med 12 219 kr.

Kostnaderna för försvaret och för målsägandebiträdet ska stanna på staten.

Vad hovrätten har förordnat om sekretess ska bestå. Högsta domstolen förordnar med stöd av samma bestämmelser om sekretess för motsvarande uppgifter, vilka även i Högsta domstolen har lagts fram vid den del av huvudförhandlingen som har hållits inom stängda dörrar.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

CV har yrkat att Högsta domstolen ogillar åtalet för mord och i stället dömer honom för skyddande av brottsling och anpassar påföljden därefter, sätter ned skadeståndet till EJ samt upphäver skadeståndsskyldigheten gentemot dödsboet efter MJ. CV har i andra hand yrkat att fängelsestraffet sätts ned eller, i tredje hand, att Högsta domstolen dömer honom för grov misshandel och vållande till annans död, anpassar påföljden därefter samt påtagligt sätter ned skadeståndet till EJ.

EJ och GS har yrkat att Högsta domstolen förpliktar CV att till var och en av dem utge skadestånd med 100 000 kr för sveda och värk, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 10 oktober 2005 till dess full betalning sker.

Parterna har bestritt varandras ändringsyrkanden.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. CV har av domstolarna dömts för mord. Det har ansetts ställt utom rimligt tvivel att han i oktober 2005 utsatt MJ för en allvarlig misshandel, uppsåtligt berövat henne livet genom att hindra tillförseln av luft till andningsorganen och därefter begravt henne i en gödselstack (komposthög) nära det flerfamiljshus i Godegård utanför Motala där han då bodde. Tingsrätten bestämde påföljden till tio års fängelse. Hovrätten har satt ned fängelsestraffets längd till sju år med hänvisning till att CVs rätt till en rättvis rättegång hade blivit kränkt genom en polisprovokation (bevisprovokation). Som lagstöd för att döma till ett lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet har hovrätten åberopat 29 kap. 5 § första stycket 8 och andra stycket brottsbalken. CV har förpliktats att betala skadestånd till MJs son EJ med 75 000 kr, till hennes syster GS med det medgivna beloppet 5 000 kr och till MJs dödsbo med vitsordade 21 000 kr.
2. Den s.k. bevisprovokationen och bakgrunden till den kan kortfattat beskrivas på följande sätt.
3. MJ anmäldes försvunnen av sin syster i mitten av oktober 2005. MJ hade då inte avhörts sedan hon drygt en vecka tidigare hade åkt för att besöka CV. Polisen antog att det låg ett brott bakom hennes försvinnande och misstankarna riktades ganska snart mot CV, som på grund av brottsmisstanken var anhållen och häktad under några dagar i oktober och november 2005. Förundersökningen mot CV var senare nedlagd under en tid. Han anhölls dock på nytt i januari 2008 efter det att en del av MJs tillhörigheter, däribland hennes

glasögon och mobiltelefon, hittats i en avloppsbrunn i närheten av CVs hem. CV hävdade att han inte bar något ansvar för MJs försvinnande. Han försattes på fri fot men var alltjämt huvudmisstänkt.

4. I början av år 2010 hade det ännu inte uppnåtts något avgörande spaningsresultat. Sålunda hade det trots omfattande insatser inte gått att återfinna MJs kropp. I samarbete mellan Polismyndigheten i Östergötland och Rikskriminalpolisen utarbetades därför en plan för hur CV skulle lockas att avslöja var kroppen fanns för en av polisens infiltratörer, kallad Mike. Det primära målet för operationen var alltså att finna kroppen, men ett sekundärt syfte var att säkra bevisning som stärkte brottsmisstankarna mot CV eller som innebar att han kunde avföras från utredningen.

5. Mike gjorde sig till vän med CV och de genomförde tillsammans två bilresor till Godegård från centrala Motala, där CV bodde vid den här tiden. Mike försökte förmedla en bild av sig själv som medlem i en ospecificerad kriminell sammanslutning. Vid den första resan uppgav Mike att det var nödvändigt att finna MJs kropp, detta för att ersättning skulle utfalla enligt hennes livförsäkring. Bland annat skulle grupperingar, vilka kunde uppfattas som kriminella och komma från det gamla östblocket, ha gjort anspråk på ersättningen. Mike uppgav dock att han var den som fått i uppgift att ta den första kontakten med CV, och det ställdes i utsikt att CV skulle få 75 000 kr om han berättade vad han visste. Mike förklarade att CV borde tala om för honom var MJs kropp fanns, i annat fall skulle ”ryssar och tjetjener” komma till Motala och ”röja”. Mike tillade att ”dom håller på med sånt och du vet ju vad dom kan”. Han fällde också några ytterligare kommentarer av liknande innebörd.

6. CV gjorde dock inte några medgivanden vid den första resan, och det beslutades därför att ”öka trycket” på honom. Han uppsöktes utanför sitt hem

av en ”ryss” som var i sällskap med två andra personer och anmanades att kontakta Mike. Även dessa tre personer var poliser. CV satte sig därefter i förbindelse med Mike och vid deras andra bilresa, då CV var märkbart påverkad av narkotika, pekade han för Mike ut den plats där kroppen var begravd. CV berättade också att det var han som ensam bar ansvaret för MJs död och som grävt ner hennes kropp i gödselstacken.

7. CV har senare vid förhör förnekat att han har dödat MJ, men erkänt att han har skyddat de två andra personer som bär ansvaret för hennes död och som grävt ner kroppen.

Bevisprovokation

8. Högsta domstolen har nu att avgöra om den s.k. bevisprovokationen ska påverka bedömningen av åtalet mot CV.

9. Bevisprovokation är inte något entydigt begrepp. Det har ansetts svårt att definiera uttrycket ”provokativa åtgärder” i författning, närmast av det skälet att definitionen skulle bli alltför vid (SOU 2003:74 s. 145). I den juridiska litteraturen har det påtalats en tendens att låta begreppet provokation innefatta ett stort antal olika kontakter mellan polis och misstänkta under spaningsstadiet (Hans-Gunnar Axberger, *Brottsprovokation*, 1989, s. 7 och 59 f.).

10. I detta sammanhang får bevisprovokation användas som en praktisk samlingsbeteckning för sådana okonventionella spaningsmetoder som vid förundersökningen används i syfte att skaffa fram upplysningar om ett brott som misstänks vara begånget men som inte kunnat klaras ut (på ett mer traditionellt sätt). Kännetecknande för en provokation anses vara att polisen genom sina handlingar lockar eller utmanar någon till en handling eller ett uttalande som kan vara besvärande eller på annat sätt negativt för den personen eller nå-

gon i personens närhet. En åtgärd som utgör endast ett neutralt svar på en persons egna initiativ anses däremot inte utgöra en provokation. (Se t.ex. prop. 1983/84:111 s. 45, JO 2008/09 s. 140 ff. och SOU 2010:103 s. 124 f. med hänvisningar.)

11. Bevisprovokation – vars främsta syfte alltså är att styrka ett begånget brott – brukar skiljas från brottsprovokation, då polisens agerande syftar till att framkalla ett brott. Även om det typiskt sett och i mer renodlade fall finns en skiljelinje mellan dessa båda former av provokation, är det klart att de i vissa situationer kan ligga mycket nära varandra, exempelvis om en infiltratör köper narkotika i syfte att styrka, inte överlåtelsen i sig utan ett innehav hos den som säljer narkotikan (jfr NJA 2007 s. 1037, även NJA 1960 s. 522 och justitierådet Muncks tillägg i NJA 1989 s. 498 samt Petter Asp, *Straffansvar vid brottsprovokation*, 2001, s. 205 ff.). Och även om det ibland brukar sägas att ”bevisprovokation” kan få användas under vissa förutsättningar (se t.ex. JO 2000/01 s. 132, jfr Peter Fitger, *Rättegångsbalken*, med suppl. t.o.m. maj 2011, s. 23:25) är det knappast möjligt att utifrån denna grundläggande distinktion dra några mer detaljerade slutsatser om vad som är tillåtna eller otillåtna arbetsmetoder vid en brottsutredning (jfr Axberger, a.a. s. 10 f. och 52). Bedömningen får i stället koncentreras till hur åtgärden rent faktiskt har genomförts i det särskilda fallet.

12. Frågan om vilka åtgärder som är tillåtna vid en bevisprovokation är inte särskilt reglerad i författning. Polismetodutredningen har i sitt slutbetänkande, som överlämnades i december 2010, inte lagt fram något förslag till en sådan reglering (SOU 2010:103 s. 118 ff.). Det kan dock konstateras att bevisprovokationer och andra liknande åtgärder har berörts i olika lagstiftningsärenden. Det synes då ha förutsatts att metoderna – under vissa förutsättningar – är tillåtna. I motiven till polislagen (1984:387) uttalas sålunda att det beroende på omständigheterna kan vara försvarligt att man från polisens sida i speciella fall

förmår den som redan har påbörjat en brottsaktivitet att röja sig eller att polisen på något annat sätt provocerar fram bevisning i sådana fall (prop. 1983/84:111 s. 47 ff.). Några särregler har inte tagits in i lagen på denna punkt; i stället får spaningsmetoderna följa de allmänna principer om legalitet, behov och proportionalitet som kommer till uttryck i 8 § polislagen. En polisman som har att verkställa en tjänsteuppgift ska, enligt den paragrafen, under iakttagande av vad som föreskrivs i lag eller annan författning ingripa på ett sätt som är försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter.

13. Frågan berördes också inför Sveriges godkännande av 2000 års konvention om ömsesidig rättslig hjälp i brottmål mellan Europeiska unionens medlemsstater. Det faktum att svensk rätt saknar särskilda, materiella regler om arbetsmetoderna ansågs inte hindra ett införande av mer formella bestämmelser om det internationella samarbetet. (Prop. 2004/05:144 s. 83 och 147.)

14. En redovisning av rättsläget gjordes även vid tillkomsten av lagen (2006:939) om kvalificerade skyddsidentiteter (se prop. 2005/06:149 s. 18). Där görs bedömningen att det är förenligt med Europakonventionens regler om rätten till en rättvis rättegång, att en tjänsteman, som i den brottsbekämpande verksamheten har arbetat under en kvalificerad skyddsidentitet, kan använda den identiteten också vid ett vittnesmål i domstol. Detta förutsätter dock att domstolen och parterna upplyses om att det namn som används är en kvalificerad skyddsidentitet (36 kap. 10 § tredje stycket rättegångsbalken). I det sammanhanget framhålls att domstolens möjligheter att bedöma vittnesmålet i ett enskilt fall kan bli sämre än normalt och att detta i så fall får beaktas vid bevisvärderingen. (A. prop. s. 71 och 91.)

15. Frågan om polisens åtgärder har varit tillåtna eller inte får en mer indirekt betydelse för brottmålsdomstolens bedömning. Vid prövningen av ett

åtal som föregåtts av bevisprovokation, är det nämligen inte domstolens primära uppgift att avgöra hur provokationen förhåller sig till gällande regler i och för sig. Prövningen bör i stället inriktas på frågan om den genomförda åtgärden i något avseende påverkar bedömningen i brottmålet (NJA 1985 s. 544, NJA 2003 s. 323 och NJA 2007 s. 1037). Ytterst ankommer det på domstolen att beakta den tilltalades rätt till en rättvis rättegång enligt artikel 6 i Europakonventionen, och i det sammanhanget finns det skäl att väga in hur bevisningen har skaffats fram (se t.ex. Europadomstolens avgörande i målet *Allan v. the United Kingdom*, no. 48539/99, § 42, ECHR 2002-IX).

Europakonventionen

16. I rätten till en rättvis rättegång ligger att en misstänkt inte behöver uttala sig eller lämna information som är belastande för honom eller henne. Detta har ansetts vara ett centralt inslag i en rättvis rättegång och tjäna syftet att skydda den som anklagats för brott mot otillbörliga påtryckningar från myndigheternas sida (*Allan*, § 44). Skulle en bevisprovokation ha genomförts på ett sätt som strider mot rätten att tåga och att inte belasta sig själv, påverkar det alltså bedömningen av det rättvisa i en rättegång.

17. Av central betydelse i detta sammanhang är emellertid att bedömningen enligt artikel 6 ska omfatta förfarandet som helhet snarare än enskilda inslag i bevisföringen. Europadomstolen har inte sett det som sin uppgift att avgöra exempelvis om en viss typ av bevisning kan tillåtas eller inte. Tvärtom framgår det av Europadomstolens praxis att frågan om vilken utredning som får läggas fram för en nationell domstol är en angelägenhet för den nationella rättsordningen och att det kan vara legitimt att åberopa även sådan utredning som skaffats fram på ett sätt som inte är förenligt med konventionen (målen *Schenk v. Switzerland*, § 46, Series A no. 140 och *P.G. and J.H. v. the United Kingdom*, no. 44787/98, § 76, ECHR 2001-IX). Någon förändring i det av-

seendet kan inte anses ha inträtt genom att de grundläggande rättigheterna enligt Europakonventionen ska ingå i unionsrätten som allmänna principer eller genom att motsvarande rättigheter – inom tillämpningsområdet för unionsrätten – har fastställts i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (jfr artikel 6 i Fördraget om Europeiska unionen, även Högsta domstolens beslut den 29 juni 2011 i mål B 5302-10).

18. Enligt svensk rätt har som huvudregel ansetts gälla att parterna kan åberopa relevant bevisning, även om den inte har tillkommit i föreskriven ordning eller bevisets ursprung är oklart (NJA 2003 s. 323 med hänvisningar, som gällde s.k. överskottsinformation; jfr numera prop. 2004/05:143 s. 29 ff. och prop. 2005/06:178 s. 84 ff. om betydelsen av Europakonventionens artikel 8). Härigenom uppnås de bästa förutsättningarna för en allsidig belysning av ett brottmål. I vad mån åtkomsten eller bevisets ursprung ska tillmätas någon betydelse, är ett förhållande som domstolen har att bedöma inom ramen för sin fria bevisprövning och gäller följaktligen inte frågan om beviset ska tillåtas eller ej.

19. En sådan ordning kan inte anses möta några principiella hinder sett ur Europakonventionens perspektiv. Vid en bedömning enligt artikel 6 har flera gånger betonats att den framprovocerade bevisningen inte har utgjort den enda bevisningen mot den tilltalade utan att också annat material har åberopats till stöd för åtalet (bl.a. P.G. and J.H., § 79 och Allan, §§ 42 och 43). I linje med detta synes ligga att den bevisning som skaffats fram genom en provokation eller dylikt kan åberopas utan att det kommer i konflikt med artikel 6, om bevisningen ställs i relation till annan utredning. I detta får dock också läsas in att värdet av den bevisning som har kommit fram med okonventionella metoder och kanske utan sedvanliga garantier för den enskildes rättssäkerhet under en förundersökning, måste bedömas med extra stor försiktighet (Allan, § 52), något som det även från andra utgångspunkter finns goda skäl för. Att

döma någon huvudsakligen på grundval av en framprovocerad bevisning måste likväl vara möjligt om brottmålsdomstolen med särskilt hänsynstagande till det sätt på vilket bevisningen skaffats fram finner att den är tillräcklig och om rättegången som en helhet kan ses som rättvis mot den tilltalade.

20. Europadomstolens praxis vilar på förutsättningen att försvaret ska ges tillfälle att ifrågasätta den framprovocerade bevisningen och att brottmålsdomstolen ska få goda betingelser för sin bevisvärdering. Försvaret måste få möjlighet att anlägga synpunkter på bevisningens värde och hållbarhet och föra motbevisning. Såväl detta som en rättvisande värdering från domstolens sida av bevisningen, sedd i sitt rätta sammanhang, förutsätter att åklagaren lägger fram utredning om den provocerande åtgärdens syfte och genomförande (jfr NJA 2009 s. 475 I och II).

21. Av stor betydelse vid bedömningen är naturligtvis hur allvarliga de otillbörliga påtryckningarna – om sådana förekommit – mot den enskilde har varit och om han eller hon har befunnit sig i en särskilt pressande situation (se Europadomstolens avgörande i målet *Bykov v. Russia* [GC], no. 4378/02, § 102, ECHR 2009-). I första hand får detta förhållande betydelse för bevisningens värde; uppgifter som framkommit under stark otillbörlig press kan typiskt sett antas ha ett lågt bevisvärde. Samtidigt inger det betänkligheter om bevis som framkommit under sådan press, men som likväl visar sig vara tillförlitliga, kan ges avgörande betydelse för en fällande dom. I så fall kan ju det skydd mot otillbörliga åtgärder som utgör en central del av Europakonventionens regler om rätten till en rättvis rättegång bli försvagat. Europadomstolen har också betonat att det allmännas i och för sig starka intresse av att kunna utreda brott inte får drivas så långt att själva kärnan i den enskildes möjligheter att försvara sig går om intet (*Bykov*, § 93). Detta tar närmast sikte på fall då bevisningen har skaffats fram på ett sätt som strider mot det absoluta förbudet mot tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning i

konventionens artikel 3. Användningen av sådana bevis kan leda till att hela rättegången anses vara orättvis. Om bevisen ändå skulle åberopas inför domstolen i ett brottmål, kan följden bli att den tidigare (p. 18) nämnda huvudregeln – att part får åberopa även bevisning som har tillkommit i obehörig ordning – inte alltid är möjlig att upprätthålla fullt ut i sådana situationer. Noteras kan att artikel 3 ansetts kunna få betydelse för möjligheten att använda inte bara bevis som framkommit omedelbart genom handlingar i strid med artikel 3 utan också annan utredning som kunnat skaffas fram som en direkt följd av sådana handlingar. I sin yttersta konsekvens skulle detta kunna leda till att en fällande dom inte kan meddelas, om den avgörande bevisningen har skaffats fram i strid med artikel 3 och bevisningen i övrigt är otillräcklig för ett bifall till åtalet. (Se bl.a. Europadomstolens avgöranden i målen *Harutyunyan v. Armenia*, §§ 60–66, no. 36549/03, ECHR 2007-VIII och *Gäfgen v. Germany [GC]*, no. 22978/05, §§ 162–180, ECHR 2010-.)

22. Tilläggas kan att vad som nu har anförts (p. 21) om att artikel 3 kan få betydelse också för bevisning som kunnat skaffas fram som en följd av där avsedda handlingar utgår från den artikelns absoluta karaktär. Ett liknande synsätt kan inte anses påkallat när bevis har skaffats fram genom otillbörliga åtgärder av mindre allvarligt slag, även om det skulle innebära att artikel 6 (men inte artikel 3) har satts åt sidan. Den ytterligare utredning som åtgärderna kan ha möjliggjort, inte direkt genom åtgärderna utan som en följd av dem, måste i princip kunna åberopas och bedömas på vanligt sätt. Men även vid en kränkning av artikel 6 kan frågan om kompensation till den enskilde aktualiseras. Vid en fällande dom ligger det nära till hands att väga in kränkningen genom val och bestämning av påföljd (jfr Europadomstolens avgörande i målet *Sequeira v. Portugal*, no. 73557/01, ECHR 2003-VI och exempelvis NJA 2003 s. 414 och NJA 2005 s. 462).

Sammanfattning

23. Det sagda kan sammanfattas på följande sätt.

24. Bevisprovokation är inte något entydigt definierat begrepp men kan användas som en samlingsbeteckning för sådana okonventionella (provokativa) spaningsmetoder som genomförs i syfte att skaffa fram bevisning om ett begånget brott, till skillnad från brottsprovokation som typiskt sett sker i avsikt att framkalla ett brott. Vid den rättsliga bedömningen är det emellertid åtgärdernas syfte och rent faktiska genomförande som står i blickfånget, inte den beteckning som åtgärderna kan ges. Åtgärderna har fått viss uppmärksamhet i lagstiftnings-sammanhang men inte reglerats särskilt och ska därför bedömas enligt allmänt tillämpliga regler för polisens arbete. Dessa regler får dock en mer indirekt betydelse, när en domstol ska pröva ett åtal som föregåtts av bevisprovokation. Domstolens uppgift är att avgöra om åtgärderna bör påverka bedömningen i brottmålet. Det ska då vägas in hur bevisningen har skaffats fram. I första hand blir frågan om provokationen påverkar värdet av bevisningen. Bara som rent undantag – närmast då uppgifter har skaffats fram i strid med ett absolut förbud som det i Europakonventionens artikel 3 – kan det finnas anledning att överväga om beviset över huvud taget får läggas till grund för en fällande brottmålsdom.

25. Det ankommer på åklagaren att i rättegången åberopa utredning om den provokativa åtgärden så att försvaret har möjlighet att anlägga synpunkter på utredningens bevisvärde och för att ge domstolen goda betingelser för bevisvärderingen. Den bevisning som har skaffats fram genom provokationen ska vägas samman med övrig utredning. Bevisning som har kommit fram vid en provokation, utan sedvanliga garantier för den enskildes rättssäkerhet, ska bedömas med särskild försiktighet.

26. Ytterst blir det fråga om att bedöma det rättvisa i rättegången, sedd som en helhet. Om otillbörliga åtgärder har förekommit under bevisprovokationen,

ska detta beaktas. Vid en fällande dom blir det närmast fråga om att ta hänsyn till det inträffade genom val och bestämning av påföljd.

Bevisprovokationen i detta fall

27. Vad som inger betänkligheter med bevisprovokationen i detta fall (jfr p. 2–6) är den omständigheten att polisen har skapat en påtagligt hotfull situation för CV. Även om det inte har framförts några uttryckliga eller direkta hot mot honom, har han bibringats uppfattningen att han skulle bli utsatt för ytterligare påtryckningar av – som det måste uppfattas – kriminella grupperingar som inte var främmande för våldsamma metoder, om han inte visade var kroppen fanns. Mikes uttalanden om detta var förhållandevis klara och förstärktes av att CV blev uppsökt utanför sitt hem av personer som kunde sättas i direkt samband med uttalandena. Dessa åtgärder har sammantaget varit ägnade att förmå CV att av rädsla lämna uppgifter som starkt talade till hans nackdel och som han inte tidigare lämnat vid förundersökningen. En sådan press att lämna negativa uppgifter om sig själv måste anses otillbörlig.

28. Frågan är då om rättegången har påverkats i sin helhet. Det förhållandet att CV lämnat sina uppgifter vid den andra bilresan under omständigheter som inte uppfyller sedvanliga krav på rättssäkerhet kan beaktas vid bevisvärderingen; som hovrätten funnit får uppgifterna, som innebär att CV tog på sig ansvaret för MJs död, tillmätas ett mycket lågt bevisvärde. Åtalet vilar emellertid i stor utsträckning på annan bevisning, exempelvis den rättsmedicinska utredning som möjliggjorts genom att han visade var kroppen fanns. Att denna utredning har kommit fram som en följd av CVs uppgifter vid provokationen bör i enlighet med vad som har sagts i det föregående (p. 22) inte påverka dess bevisvärde.

29. Bevisprovokationen har utförligt behandlats vid domstolsförhandlingarna. Försvaret har kunnat lägga fram synpunkter på provokationen och på värdet av de omständigheter som har kommit fram genom den. Försvaret har också åberopat egen bevisning i syfte att minska värdet av åklagarens bevisning och för att stödja ett händelseförlopp som är alternativt till det av åklagaren framförda. Domstolarna får därmed anses ha fått goda betingelser för att bedöma värdet av både den bevisning som skaffats fram genom provokationen och övrig utredning. Målet ska avgöras på grundval härav.

Ansvar

30. Med beaktande av det anförda – som alltså innebär bl.a. att CVs uppgifter vid den andra bilresan att han var ensam ansvarig för MJs död inte kan tillmätas någon egentlig betydelse och att målet därför måste avgöras genom en prövning av övrig bevisning – instämmer Högsta domstolen i hovrättens bedömning av skuldfrågan. CV ska därför dömas för mord enligt 3 kap. 1 § brottsbalken i dess lydelse före den 1 juli 2009.

31. Högsta domstolen instämmer också i bedömningen att brottets straffvärde motsvarar fängelse i tio år.

32. Vid en helhetsbedömning av rättegången får det betydelse om en otillbörlig bevisprovokation beaktas vid straffmätningen. I detta fall har provokationen innehållit ett otillbörligt inslag (se p. 27). Den hotfulla situation som sammantaget har skapats genom provokationen kan dock inte hänföras till det allvarligare slaget. Samtidigt måste det beaktas att rätten att inte behöva uttala sig eller lämna uppgifter som är belastande för den enskilde själv, har uppfattats som centrala skyddsregler vid genomförandet av en rättegång. Det finns därmed särskilda skäl att döma CV till ett lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet med stöd av 29 kap. 5 § första stycket 8 och andra stycket brottsbalken. Nedsättningen bör anses motsvara två års fängelse. Eftersom endast

CV överklagat hovrättens dom i ansvarsdelen kan emellertid fängelsestraffet inte skärpas.

33. Hovrättens domslut i ansvarsfrågan ska alltså fastställas.

Skadestånd

34. CV ska förpliktas att betala skadestånd till MJs dödsbo i enlighet med vad domstolarna har bestämt.

35. Också EJ, som är son till MJ, har rätt till skadestånd av CV. Han har yrkat ersättning med 100 000 kr för sveda och värk.

36. Enligt rättspraxis gäller en bevislättning för den som begär skadestånd för sveda och värk efter en nära anhörigs död. Den skadelidande kan därför tillerkännas en schabloniserad ersättning utan att det krävs någon utredning om skadan i det enskilda fallet. Vid uppsåtligt dödande är schablonbeloppet 50 000 kr (NJA 2004 s. 26). När det yrkas ett belopp som överstiger schablonen, bör det krävas en utredning som visar att dödsfallet har orsakat den anhörige psykiska besvär av ett ersättningsbart slag som överstiger vad som innefattas i schablonen. Det bör i sammanhanget nämnas att Högsta domstolen iakttagit restriktivitet när det gäller att utöka antalet schabloner som skulle kunna bli tillämpliga vid sidan av varandra. En annan ordning skulle kunna motverka ett av syftena bakom schablonerna, nämligen att förenkla rättstillämpningen (se bl.a. NJA 2006 s. 738 och NJA 2007 s. 953).

37. EJ har som grund för ett skadestånd överstigande schablonen åberopat bl.a. att han under osedvanligt lång tid fått leva i ovisshet om vad som hänt modern samt att utredningen kring hennes försvinnande och död har fått stor uppmärksamhet i massmedia. Det saknas emellertid utredning som visar att

han därigenom har orsakats ersättningsgilla psykiska besvär som ger anledning att frånga det schabloniserade beloppet. Skadeståndet ska därför sättas ned till 50 000 kr.

38. GSs skadeståndsanspråk förutsätter att hon ”stod den avlidne särskilt nära” på det sätt som anges i 5 kap. 2 § första stycket 3 skadeståndslagen. För att syskon ska kunna räknas till denna krets får normalt krävas att de sammanbodde med den döda. Under speciella förhållanden kan dock skadestånd utgå till syskon också i andra fall (NJA 2000 s. 521 och prop. 2000/01:68 s. 72).

39. Det framgår av utredningen att GS och MJ även i vuxen ålder haft en god och nära syskonrelation. Förhållandena kan emellertid inte anses speciella. Visserligen bodde MJ hos systemen vid tiden för sin död. Men utredningen ger inte stöd för någon annan slutsats än att de delat hushåll mer tillfälligtvis i anslutning till att MJ brutit upp från ett förhållande och då lämnat sin tidigare bostad.

40. Som domstolarna funnit kan GS därmed inte tillerkännas skadestånd i vidare mån än vad CV har medgett.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Leif Thorsson, Ann-Christine Lindeblad, Ella Nyström, Gudmund Toijer (referent) och Ingemar Persson
Föredragande justitiesekreterare: Peter Krikström